

Pregledni naučni rad

Primljeno 9. 7. 2019, prihvaćeno za objavljivanje 29. 8. 2019.

Aida Teljigović, MA

aida.teljigovic@gmail.com

Doc. dr. sc. Amina Pehlić

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

amina.pehlic@gmail.com

GREŠKE U GOVORU DJECE PRED POLAZAK U ŠKOLU – ULOGA ODGAJATELJA

Sažetak

Cilj ovog rada bio je istražiti vrste grešaka koje se javljaju u govoru djece pred polazak u školu i s tim u vezi istaći ulogu odgajatelja u podsticanju pravilnog govornog razvoja djece u predškolskoj ustanovi.

Istraživanjem je obuhvaćeno šezdesetero djece starije vrtičke grupe JU Predškolski odgoj i obrazovanje. Korištena je metoda teorijske analize i metoda učestvujućeg posmatranja, a od tehnika testiranje i intervjuiranje.

Prema rezultatima istraživanja, greške u govoru djece pred polazak u školu mogu se klasificirati u: 1) greške u artikulaciji glasova (dislalije), 2) greške u gramatičkoj strukturi jezika i 3) greške dijalekatske prirode.

U zaključku je naglašena uloga odgajatelja, koji treba da prati i ispituje govor svakog djeteta, da napravi pregled jezičkog statusa vrtičke grupe koju vodi, na osnovu čega treba planirati svoj rad na početku naredne vrtičke godine.

Ključne riječi: greške u govoru, artikulacija glasova, govorni razvoj, uloga odgajatelja

UVOD

Autori izdvajaju dva osnovna razdoblja govornog razvoja, koja se dalje dijele na faze (Posokhova, 2008, str. 13–18; Starc i sar., 2004, str. 26–30; Vasta, Haith i Miller, 2005, str. 408–415):

- a) predverbalno (predlingvističko) – od rođenja do pojave prve smislene riječi (prema nekima, do pojave prve rečenice) i
- b) verbalno (lingvističko) – od prve smislene riječi / rečenice do automatizacije govora (oko desete godine) i dalje – ogleda se u bogaćenju rječnika, oblikovanju složenijih rečenica i kultiviranju govora.

Naime, govorni (govorno-jezički)¹ razvoj djeteta počinje rođenjem i odvija se u kontinuitetu prateći određene zakonitosti. Tako, naprimjer, postupak usvajanja glasova teče postepeno i dijete se polahko približava ispravnom izgovoru (artikulaciji) svih glasova maternjeg jezika. U tom periodu javljaju se greške u artikulaciji glasova koje se smatraju razvojnim pojavama jer su dio prirodnog govornog razvoja djeteta, tj. nakon određenog vremena nestaju. Ukoliko se greške zadrže i nakon razvojnog perioda, onda se smatraju govornim poremećajem i zahtijevaju tretman stručnjaka (logopeda).

Greške u artikulaciji glasova (tzv. dislalije) javljaju se u obliku *omisija* (ispuštanje glasa, npr. *k'ov* < krov), *supstitucija* (zamjena glasa, npr. *hajina* < haljina) i u obliku *distorzija* (iskrivljen izgovor glasa, npr. „francuski”, grleni izgovor glasa *r*).

Prema većini autora, najučestalije su greške u izgovoru glasova *s*, *z*, *c*, *š*, *ž*, *č*, *dž*, *ć* i *đ* (Salihović, Junuzović-Zunić i Ibrahimagić, 2006, str. 52). Greške u izgovoru ovih glasova imaju zajednički naziv *sigmatizam*. Prema glasovnim skupinama razlikuju se još i: *rotacizam* (greške u artikulaciji glasa *r*), *lambdacizam* (greške u artikulaciji glasova *l* i *lj*), *kapacizam* (greške u artikulaciji glasa *k*), *gamacizam* (greške u artikulaciji glasa *g*), *tetacizam* (greške u artikulaciji glasa *t*), *deltacizam* (greške u artikulaciji glasa *d*), *tetizam* (veći broj konsonanata, tj. *s*, *c*, *š*, *č*, *ć*, *k* prelaze u glas *t*, odnosno konsonanti *z*, *ž*, *dž*, *đ*, *g* prelaze u glas *d*) te *etacizam* (greške u artikulaciji glasa *e*) (Salihović i sar., 2006, str. 51–55; Vuletić, 1987, str. 50–66).

¹ U literaturi o govorno-jezičkom razvoju autori koriste različite sintagme: razvoj govora, učenje govora, usvajanje govora, stjecanje govora, govorni razvoj, jezički razvoj, razvoj jezika, usvajanje jezika, govorno-jezički razvoj. U ovom radu koristimo uglavnom sintagmu razvoj govora (ili govorni razvoj), imajući na umu da razvoj govora teče uporedo sa usvajanjem jezika te da najčešće jedno podrazumijeva drugo.

U greške u artikulaciji neki autori ubrajaju i *adiciju* (dodavanje glasova) (Salihović i Junuzović-Žunić, 2009, str. 6), kao i nesigurnu sliku riječi, kada dijete može izgovoriti određeni glas / glasove, ali dolazi do metateze (premetanja) glasova ili slogova unutar riječi (npr. *traktor* < *traktor*) (Vuletić, 1987, str. 25–27).

Vršena su brojna istraživanja kako bi se utvrdile izgovorne norme, tj. uzrast na kojem dijete treba da ovlada ispravnom artikulacijom pojedinih glasova. Među autorima uglavnom postoji slaganje u pogledu redoslijeda (razvojne linije) usvajanja glasova, međutim postoje manja neslaganja o tome koji glas dijete treba da usvoji na kojem uzrastu. Također, postoje neslaganja i u pogledu uzrasta do kojeg dijete treba da usvoji pravilnu artikulaciju svih glasova.²

Ovladavanje pravilnom artikulacijom glasova individualno je obilježje svakog djeteta. Tako, npr., neka djeca sa četiri godine znaju pravilno artikulirati sve glasove maternjeg jezika, a druga pravilnom artikulacijom ovladaju tek u sedmoj-osmoj godini života.

Sva djeca (i u drugim jezicima, a ne samo u bosanskom) obično najprije usvajaju pravilan izgovor vokala. Što se tiče konsonanata, prema Smiljki Vasić (1968, str. 30), razvojna linija usvajanja pojedinih grupa glasova ide sljedećim redom: praskavi, nazali, frikativi, afrikati, laterali.

Grupe glasova:

- I. **vokali:** a, e, i, o, u
- II. **konsonanti:**
 - a) *praskavi* (eksplozivni): p, b, t, d, k, g
 - b) *nazali* (nosni): m, n, nj
 - c) *frikativi* (strujni, tjesnačni): f, h, s, š, z, ž, v, j, r³
 - d) *afrikati* (sliveni, složeni): c, č, ć, dž, đ

² Neslaganja među autorima nastaju zbog različitih kriterija na osnovu kojih se vrši procjena izgovora, tj. kriterij varira od 70% do 90% u uzorku djece. Ako se, npr., uzima kriterij od 70%, to znači da djeca na određenom uzrastu treba da ovladaju određenim glasom ako taj glas 70% djece izgovara pravilno.

³ Smiljka Vasić (1968, str. 23) navodi da se glas *r* u fonetikama obično posmatra u grupi sonanata ili odvojeno. Međutim, za potrebe njene analize to nije neophodno, pa ćemo se i ovdje radi jednostavnosti držati podjele koju nudi Vasić.

e) *lateral* (bočni): l, lj

Ovdje navodimo izgovorne norme prema Vuletić (1987) i Salihović i Junuzović-Žunić (2009).

Iz podataka navedenih u tabelama 1 i 2 možemo vidjeti da se među posljednjim glasovima usvajaju afrikati *č, ć, dž, đ* i frikativi *š i ž* (i lateral *lj* prema Salihović i Junuzović-Žunić, 2009). Prije ovih glasova, ali ipak kasnije u odnosu na ostale, usvajaju se afrikat *c* i frikativi *s, z*. Ispravnom artikulacijom glasova *r* i *lj*, prema Vuletić (1987), djeca treba da ovladaju do kraja četvrte godine, a prema Salihović i Junuzović-Žunić (2009) artikulacijom glasa *r* do kraja pete, te glasa *lj* do kraja šeste godine. Prema Vuletić (1987), sa pet i po godina djeca treba da pravilno izgovaraju sve glasove, a prema Salihović i Junuzović-Žunić (2009) sa šest godina, tj. do polaska u školu.

Tabela 1

Izgovorne norme prema Vuletić (1987, str. 82)

Grupe glasova	3–3,5 god.	3,5–4 god.	4–4,5 god.	4,5–5,5 god.
<i>vokali</i> <i>praskavi</i> <i>nazali</i> <i>frikativi</i> <i>afrikati</i> <i>lateral</i>	a, e, i, o, u p, b, t, d, k, g m, n, nj f, h, v, j l	r lj	s, z c	š, ž č, ć, dž, đ

Tabela 2

Izgovorne norme prema Salihović i Junuzović-Žunić (2009, str. 20–21)

Grupe glasova	3–3,5 god.	3,5–4 god.	4–4,5 god.	4,5–5 god.	5–5,5 god.	5,5–6 god.
<i>vokali</i> <i>praskavi</i> <i>nazali</i>	a, e, i, o, u p, b, t, d, k, g		nj			

<i>frikativi</i>	m, n			s, z, r		š, ž
<i>afrikati</i>	f, h, v, j			c	ć, đ	č, dž
<i>laterali</i>		l				lj

Odgajatelj treba da poznaje vrijeme tolerancije za sazrijevanje svakog pojedinačnog glasa, kako bi mogao zaključivati da li pravilna artikulacija glasova kod pojedinog djeteta kasni.

Osim grešaka u artikulaciji glasova, u govoru djece javljaju se i greške koje nastaju kao rezultat usvajanja gramatičkih pravila jezika – dijete sluša govor odraslih i na osnovu oblika koje čuje, svojom logikom izdvaja pravila. Međutim, u tom procesu primjenom analogije dolazi do mijesanja nekih oblika, odnosno paradigmi. Npr.:

Hoću ja sam opèriti (umjesto: oprati) ruke,

Hajde, mama, zvāj (umjesto: zovi)!,

U našoj porodici se ne psòvā (umjesto: psuje),

Što oni bjèžū (umjesto: bježe) od mene?,

Ja hòčem (umjesto: hoću) da te malo namirišem,

Sad ti je malo kratkija (umjesto: kraća) kosa i sl. (Pehlić, 2018, str. 323–326).

Greške u gramatičkoj strukturi najčešće se javljaju "u oblicima koji u standardnom jeziku odudaraju od pravilne promjene – dijete greškama ujednačava morfološke oblike (osnove i nastavke) tako što nepravilne oblike preobličava u pravilne i na taj način gradi sistem pravilnih paradigmi. Tako su, ustvari, dječije greške najčešće ispravke onoga što je u gramatici nepravilno" (Pehlić, 2018, str. 321).

Ovakve greške – ispravljanje neravnina – u jezičkoj strukturi sistemski se javljaju kod djece različitih maternjih jezika, tj. rezultat su prirodnog toka usvajanja jezika (Bugarski, 1996, str. 58).

Također, u govoru djece prisutne su i greške koje su posljedica pogrešno stečene navike – odnosno usvajanja dijalekatskih oblika iz sredine u kojoj dijete odrasta. Naime, dijete sluša govor odraslih i usvaja i standardnojezički pravilne i nepravilne oblike, onako kako ih čuje od drugih. Naprimjer, dijete će usvojiti umekšan izgovor afrikata *č* i *dž* (*č'*, *dž'*), ako takav izgovor sluša u svome okruženju, ili druge nepravilnosti (npr.

oblike zamjenica u genitivu množine *sviha, njiha* umjesto *svih, njih* i sl.).

METOD

Cilj istraživanja bio je istražiti vrste grešaka koje se javljaju u govoru djece pred polazak u školu i s tim u vezi istaći ulogu odgajatelja u podsticanju pravilnog govornog razvoja djece u predškolskoj ustanovi.

Korištena je metoda teorijske analize i metoda učestvujućeg posmatranja, tehnike testiranja i intervjuiranja, a od instrumenata Test artikulacije glasova (Vasić, 1968, str. 116–145).

Istraživanjem je obuhvaćeno šezdesetero djece (30 dječaka i 30 djevojčica) starije vrtičke grupe JU Predškolski odgoj i obrazovanje iz četiri vrtića.

Dobijena je pismena saglasnost roditelja za učešće njihove djece u istraživanju.

U zasebnoj prostoriji vrtića urađen je test artikulacije za svako dijete. Test ispituje svaki glas u tri karakteristična položaja: inicijalnom, medijalnom i finalnom. Svaka riječ je predstavljena na slici koja se tokom ispitivanja pokazuje djetetu s ciljem da prepozna određeni predmet i imenuje ga, na osnovu čega se zaključuje da li dijete pravilno artikulira određeni glas, ili se javljaju greške (omisije, supstitucije ili distorzije).

Također, obavljen je i spontani razgovor (nestandardizirani intervju) sa svakim djetetom, pri čemu je dijete trebalo da ispriča neki svoj doživljaj, događaj, priču ili crtani film. Napravljeni su audio-vizuelni snimci testa artikulacije i spontanog razgovora, koji su kasnije preslušavani i transkribirani, na osnovu čega su se donosili zaključci o greškama u govoru i oblikovali rezultati istraživanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Analiza testa artikulacije i spontanog govora djece pokazala je da se u govoru djece pred polazak u školu javljaju greške koje možemo klasificirati u tri kategorije:

1. Greške u artikulaciji glasova (tzv. dislalije)
2. Greške u gramatičkoj strukturi
3. Dijalektizmi (greške usljed lošeg govornog uzora)

Greške u artikulaciji glasova

Greške u artikulaciji glasova – dislalije, podrazumijevaju omisiju, supstituciju, distorziju i adiciju glasova, a ovdje ubrajamo i tzv. *leksičke dislalije* – za što se koristi i naziv *nesigurna slika riječi*, tj. kad dijete može izgovoriti određeni glas ali ga izostavlja u nekim kontekstima zamjenjujući ga drugim glasom, ili kad premješta glasove u riječi, odnosno premješta grupe glasova (slogove).

U sljedećim tabelama navedene su greške u artikulaciji glasova koje su zabilježene u testu artikulacije i u spontanom govoru.

Tabela 3

Greške u artikulaciji glasova – Vrtić "Dunja"

Šifra djeteta	Dob	Vrsta greške	Oblik greške			
			omisija	supstitucija	distorzija	ostalo
D1	6,1	sigmatizam			č, dž	
D2	6	sigmatizam lambdacizam			č, dž lj	
D3	6	sigmatizam lambdacizam rotacizam	l (f'aša) r (k'ov)	lj>j (ljuja)	c, s, z, š, ž, č, dž, ć, đ l r	
D5	5,3	sigmatizam			š, ž, č, dž	
D6	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
D7	5,6	sigmatizam lambdacizam			č, dž l	
D8	5,4	sigmatizam			s, z, č, dž	
D9	5,10	sigmatizam lambdacizam	lj (t'uc<ključ)	š>s (tos<koš) ž>z (zaba, ruza, puz) č>c (macta<mač ka, tocat<točak) ć>c (tuca<kuća, pec)	r	

		rotacizam	r (t'usta<kruška, t'aj<kralj)	đ>ʒ (zaci<đaci, laʒa, caʒ<čađ) dž>ʒ (bez)		
		kapacizam		k>t (tonj, jabuta, botal) Ali: cetka<četka		
		gamacizam		g>d (dusta<guska, idla)		
D11	6,3	sigmatizam lambdacizam		lj>j (na juji, šoja, kraj)	č, dž	
D12	5,3	sigmatizam lambdacizam rotacizam	lj (h'eb) l ('ist, ig'a) r (k'ov, ču'ka, ig'ica,b'od)	lj>j (hajina) l>j (jutka, jimun, koja)	c, s, z, š, ž, č, dž r	
D13	5,5	sigmatizam lambdacizam		lj>j (h'eb, hajina, juja)	c, s, z, š, ž, č, dž	

Tabela 4

Greške u artikulaciji glasova – Vrtić "Pčelica"

Šifra djeteta	Dob	Vrsta greške	Oblik greške			
			omisija	supstitucija	distorzija	ostalo
PČ2	6,5	sigmatizam			č, dž	
PČ3	6,2	sigmatizam			š, ž	
PČ4	5,9	sigmatizam			s, z, š, ž,	

					č, dž, ć, đ	
PČ5	5,10	sigmatizam			č, dž	
PČ7	5,7	sigmatizam tetacizam deltacizam rotacizam			š, ž, č, dž t d r	

Tabela 5

Greške u artikulaciji glasova – Vrtić "Pinokio"

Šifra	Dob	Vrsta greške	Oblik greške			
			omisija	supstitucija	distorzija	ostalo
PN1	6,4	sigmatizam lambdacizam rotacizam		lj>j (hjeb, hajina, šoja)	č, dž r	
PN3	6,9	sigmatizam lambdacizam			š, ž, č, dž lj	
PN4	6	sigmatizam			č, dž	
PN5	6,2	sigmatizam			č, dž	
PN6	6,1	sigmatizam			č, dž	
PN7	5,10	sigmatizam			č, dž	
PN8	6,4	sigmatizam			š, ž, č, dž	
PN9	5, 11	sigmatizam lambdacizam		č, ć > c (tocak, camac, kuca, pec) dž, đ > ʒ (zemper, bez, laʒa) š > s (soja, njuska, mis) ž > z (zaba, ruza, puz) lj > j (hajina, soja, kraj)	l	
PN10	6,1	sigmatizam			č, dž	
PN11	6,5	sigmatizam lambdacizam		lj > j (hajina, šoja, kraj)	č, dž	
PN12	6	sigmatizam			č, dž	
PN13	5,10	sigmatizam			č, dž	
PN14	5,6	sigmatizam rotacizam			č, dž r	
PN16	6,4	sigmatizam			č, dž	
PN18	6	sigmatizam			č, dž	

Tabela 6

Greške u artikulaciji glasova – Vrtić "Sead Škrgo"

Šifra	Dob	Vrsta greške	Oblik greške			
			omisija	supstitucija	distorzija	ostalo
SŠ1	5,8	sigmatizam			č, dž	
SŠ4	5, 9	sigmatizam lambdacizam rotacizam	r (fa'mera , o'mari)		š, ž, č, dž l, lj r	
SŠ5	5,4	sigmatizam lambdacizam			č, dž l	
SŠ6	5,7	sigmatizam rotacizam	r (p'ikolic u, sak'iju)	r>j (leptij, bajbike, jak)	š, ž, č, dž r	

Tabela 7

Greške u artikulaciji glasova – Vrtić "Radost"

Šifra	Dob	Vrsta greške	Oblik greške			Ostalo
			omisija	supstitucija	distorzija	
R1	5,6	sigmatizam		š>s (sesir, kruska, kos) ž>z (zaba, ruza, puz) ć>c (kuca, leptiric) č>ć/c (ćamac, cetka, macka) dž>đ (đemper)		- redukcija konsonantskih grupa: crv>cv (Crvenkapica > Cvenkapica) gr>g (nagrada > nagada) - ali ne redovno (kruska, krov)
R2	5,6	sigmatizam			č, dž	- adicija glasa n na kraju većine riječi koje završavaju samoglasniko m (drvon, kućan, cipelen, šibicen)

R3	5,6	sigmatizam lambdacizam		lj>j (hjeb, hajina)	c, z, s, č, dž	
R4	5,6	sigmatizam			č, dž	
R5	5,6	sigmatizam lambdacizam		lj>j (ljuja)	c, s, z, š, ž, č, dž	- redukcija konsonantskih grupa: bl>b (oblak>obak) vn>v (davno>davo) dm>m(odmah >omah) tv>t (zatvor>zator) br>b (dobro>dobo)
R6	5,6	sigmatizam lambdacizam			š, ž, č, dž lj, l	
R7	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R8	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R9	5,6	sigmatizam lambdacizam		lj>j (juja)	č, dž	
R10	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R11	5,6	sigmatizam			č, dž	
R12	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R13	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R14	5,6	sigmatizam			š, ž, č, dž	
R15	5,6	sigmatizam			č, dž	

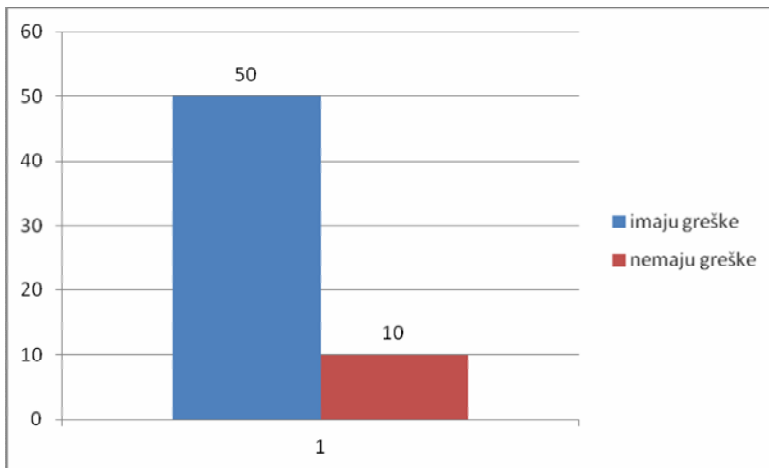
Od ukupnog broja djece u uzorku (60), kod 10 djece (6%) nema grešaka u artikulaciji glasova, dok su kod 50 djece (83,33%) prisutne greške artikulaciji. Najzastupljeniji je sigmatizam, zatim lambdacizam pa rotacizam, a u najmanjem obimu kapacizam, gamacizam, tetacizam i deltacizam. Naime, sva djeca kod koje je zastupljena neka vrsta grešaka imaju sigmatizam (50 djece) – od toga 30 djece ima samo sigmatizam, dok 20 djece ima sigmatizam u kombinaciji sa nekom drugom vrstom greške, kako slijedi:

- Sigmatizam + lambdacizam: 12 djece
- Sigmatizam + rotacizam: 2 djece
- Sigmatizam + rotacizam + lambdacizam: 4 djece

- Sigmatizam + rotacizam + lambdacizam + kapacizam + gamacizam: 1 dijete
- Sigmatizam + rotacizam + tetacizam + deltacizam: 1 dijete

Najčešći oblik grešaka u artikulaciji je distorzija, zatim supstitucija, pa omisija. Treba naglasiti da je omisija zabilježena samo ako postoji i drugi oblik greške u artikulaciji istog glasa, npr. uz distorziju ili supstituciju (u drugim primjerima). Također, omisija je uglavnom zabilježena u suglasničkim skupinama, sa glasom *r* (k'ov<**kr**ov, ću'ka<ću**r**ka, ig'ica<ig**r**ica, b'od<b**r**od), *lj* (h'eb<h**lj**eb), *l* (ig'a<ig**l**a); ali i izvan njih ('ist<list). Samo kod jednog djeteta zabilježena je adicija.

Postotak djece koja imaju neku vrstu greške u artikulaciji značajno je veći i zbog činjenice da su vrtići u kojima je obavljeno istraživanje smješteni u dijalekatskom govornom području u kojem se javlja umekšavanje (distorzija) afrikata *č* i *dž*. Naime, petnaestero djece ima samo distorziju ovih glasova, bez drugih artikulacijskih grešaka. S druge strane, ne može se isključiti ni mogućnost da bi ista djeca (ili jedan broj njih) imala distorziju glasova *č* i *dž* i da dijalekatski pridaju govornom području u kojem se afrikati pravilno artikuliraju, imajući na umu da, prema normama, djeca pravilnu artikulaciju ovih glasova usvajaju među posljednjim u odnosu na ostale glasove.

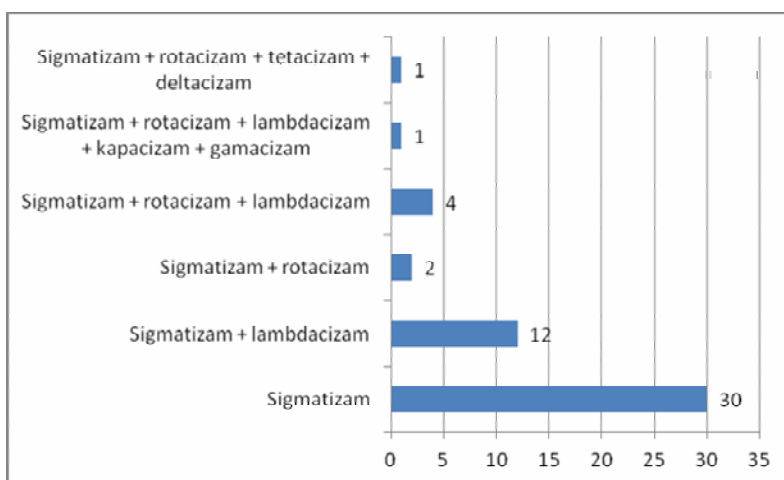

Grafikon 1. Omjer između djece koja imaju i koja nemaju greške u artikulaciji glasova

U spontanom govoru djece zabilježeni su, mada rijetko, primjeri leksičkih dislalija, npr.:

- Pa njen babo je onda im'o drugu kraljicu. I ona je bila zla vještica. Samo se *pretravala* (petvarala). (D1)
- Samo možeš jedno. I jedno sam uzela i znaš šta sam uradila? Pretvorila. Imala sam tu unutra jednu krunu, ogrlicu, prsten, *nakruvicu* (narukvicu) i one cipelice svjetlucave. Sve sam to imala. (D1)
- Pa kad smo jele, izašle mi i igrale se. Al' nana pričala sa jednom *košminicom* (komšinicom), i onda bum. (PN5)

Na osnovu govornih normi i rezultata istraživanja artikulacije glasova može se zaključivati kod koje je djece u uzorku zastupljen govorni poremećaj. Prema Salihović i Junuzović-Žunić (2009, str. 20–21), djeca do punih pet godina treba da ovladaju ispravnom artikulacijom svih glasova osim afrikata *ć, đ, č, dž*; frikativa *š, ž* i laterala *lj*. Budući da su u istraživačkom uzorku sva djeca starija od pet godina, znači da se greške u artikulaciji svih ostalih glasova smatraju govornim poremećajem i zahtijevaju tretman stručnjaka.

Grafikon 1. Odnos zastupljenosti različitih vrsta grešaka

Što se tiče leksičkih dislalija, one su prirodna pojava do sedme godine, nakon čega se smatraju govornim poremećajem. Budući da nije zabilježen veći broj primjera, može se očekivati

njihovo potpuno povlačenje i kod djece kod koje su zabilježeni navedeni primjeri.

S obzirom na greške u artikulaciji glasova, uloga odgajatelja je da prati i ispituje artikulaciju glasova svakog djeteta, te uočava i bilježi greške u artikulaciji, zaključuje da li je prošlo vrijeme tolerancije za pogrešan izgovor određenog glasa i shodno tome poduzima odgovarajuće korake – osmišljava vježbe za podsticanje pravilnog izgovora, razmjenjuje mišljenje i savjetuje se sa stručnjacima za govorne poremećaje (logopedima).

Greške u gramatičkoj strukturi

Greške u gramatičkoj strukturi prirodna su pojava u govoru djece – rezultat su prirodnog toka usvajanja jezika. Od ovakvih grešaka zabilježene su, naprimjer, greške:

a) u upotrebi gramatičkog broja imenica:

- Izletio je i da vidi ko to pljuje po *kišama* (kiši). I znaš ko pljuje po *kišama* (kiši)? (D1)
- Pomažu ljudima protiv zmajeva, ono kad pale vatru, da ne sruše kućicu od *slāmā* (slame). (R15)

b) u upotrebi gramatičkog nastavka imenica (-i umjesto nastavka -a u obliku Gmn. u kojem se u standardnom jeziku javlja i nepostojano -a):

- Bori se protiv *zlikōvcī* (zlikovaca). (D11)

c) u upotrebi gramatičkog roda imenica:

- Pitala je kol'ke su ti *zube* (zubi). (D13)

d) u upotrebi imenica m. r. koje u množini ne proširuju osnovu – upotreba sa proširenom osnovom:

- I to strašilo je imalo pištolj i pucalo *konjeve* (konje) i vojnike. (PC2)

d) u upotrebi imenica m. r. sa nepostojanim *a* u padežima u kojima se u standardnom jeziku ne javlja ovaj vokal:

- Onaj, onaj Ska je natjerala onog, onog, tog metalnog *pasa* (psa). (SŠ3)

d) u upotrebi glagolske osnove i nastavka:

- Crvenkapica se okrenula i *berila* (brala) cvijeće. (R4)

S obzirom na ovu vrstu grešaka, odgajatelj treba da bilježi nepravilne oblike, kako bi ih kasnije mogao analizirati i izvoditi potrebne zaključke, a u konkretnoj situaciji kada dijete pogriješi,

odgajatelj ne treba djetetu posebno skretati pažnju na učinjenu grešku, već je dovoljno da pruži dobar govorni model, tako što će izgovoriti ispravan oblik, npr. polahko i razgovijetno ponoviti će riječ ili rečenicu koju je dijete izgovorilo, odnosno oblikovati će novu rečenicu u kojoj će upotrijebiti gramatički ispravan oblik.

Naime, nije dobro da odgajatelj posebno ističe greške u govoru, jer na taj način dijete vezuje za grešku, razvija osjećaj da nešto nije u redu s djetetovim govorom i dalje utječe na razvijanje stida, povlačenje djeteta i izbjegavanje govora – što sveukupno negativno djeluje na pravilan razvoj govora. Naime, prema jednom istraživanju (Vasić, 1968, str. 34), pokazalo se da su poremećaje u govoru imala djeca onih majki koje su kritizirale svoju djecu prilikom govora i imale više govorne standarde za svoju djecu.

Dijalektizmi

Dijalektizmi u govoru djece posljedica su utjecaja dijalekatske sredine u kojoj dijete odrasta, pa ih možemo nazvati i greškama sredinskog utjecaja. Naime, dijete u svom okruženju sluša pojedine, sa stanovišta standardnog jezika nepravilne, oblike i kao takve ih i usvaja. Ipak, treba naglasiti da se ne može isključiti i mogućnost da bi se u govoru djece neki od ovakvih oblika mogli pojaviti i kao razvojni oblici, koji su rezultat prirodnog toka razvoja govora. Međutim, budući da se inače ovakvi oblici u jezičkoj analizi bilježe kao dijalektizmi, i mi ih navodimo u ovoj kategoriji.

U dijalektizme ubrajamo, npr., oblike koji su nastali:

1. asimilacijom i sažimanjem vokala u vokalskim grupama *ao, eo, uo*:
 - I *otišo* (otišao) tamo da nešto pojede. (D1)
 - Neko ga je *izazivo* (izazivao). (D1)
 - Sad je *posto* (postao) kapetan. (D4)
 - I onda *došo* (došao) je vuk i *otpuho* (otpuhao) kuću od slame. (D5)
 - Pa *došo* je princ i on je spasio Snjeguljicu. I bili su sretni svi. A babo je *otjero* (otjerao) zlu kraljicu. (PN3)
 - Pa je vuk *trčo* (trčao) brzo. *Došo* (došao) je kod bake prvi i *pojo* (pojeo) baku. I na kraju je *pojo* (pojeo) Crvenkapicu. I to je kraj. (PN6)

- *Pojo* (pojeo) je baku i *lego* (legao) u njen krevet. (PN16)
2. elizijom glasova:
- a) najčešće gubljenjem vokala *i* iz infinitivnog nastavka -*ti*>-*t'*, npr.:
 - I ne *može* onaj *skakat'* (skakati) (D1)
 - I *onda* se on može *zabavljat'* (zabavljati) sve dok ne bude neka misija (D4)
 - Moj tata zna *plivat'* (plivati) (D9)
 - i *onda* je počeo Spajdermen *govorit'* (govoriti) nešto svojim drugovima. Da će uskoro *bit'* (biti) kraj svijeta (D11)
 - Ja ću *pričat'* (pričati) o jednom filmu (PČ2)
 - Može se slučajno samo *zapalit'* (zapaliti) (PN2)
 - jer Tomi će *imat'* (imati) nagradu ako ulovi miša (PN12)
 - I rekla je da će se *ubost'* (ubosti) na trn. I onda će dugo *spavat'* (spavati) (PN13)
 - pa su opet morali *sređivat'* (sređivati) kuće, *pomagat'* (pomagati) njemu (R2)
 - b) gubljenjem vokala *i* u drugim oblicima, odnosno vrstama riječi –veznicima, priložima i sl.:
 - A možda i Betmen *il'* (ili) tako neki drugi. (PN18)
 - Desi se da se oni *tol'ko* (toliko) potrudu da mogu i spašavat' ljude sa svojim super vozilima i super odijelima. (R2)
 - Nisam ih nikad brojao. Možda šest *il'* (ili) pet (R11)
 - c) gubljenjem vokala *o*:
 - Al' nije bila '*vako* (ovako) mala (PN3)
 - Ona je mala. '*Vako* (ovako) mala (PN15)
 - d) gubljenjem suglasnika *h* na kraju riječi:
 - I *odma'* (odmah) je rek'o da ubere cvjeća malo za svoju baku (R4)
 - *odma'* (odmah) je on brzo potrčao do bakine kuće (R4)
 - e) nepravilnom upotrebom refleksa *jata*:
 - Eh, jest. Ta princeza je *živila* (živjela) u dvorcu (PN13)
 - Kiki ima neke slušalice, a Marina ima neke bubnjeve koji mogu *letit'* (letjeti), a taj zadnji ima majmuna sa bananom. (PN7)

- I odma' je rek'o da ubere *cvjeća* (cvijeća) malo za svoju baku, dok on šeta.
- A on se šalio i *htjeo* (htio) je pojest' baku. (R4)
- f) upotrebom enklitike *je* uz enklitiku *se*:
 - kapetan Amerike *je se* (se) borio protiv vojnika (D4)
 - zabio *je se* (se) u zid (D4)
 - I borio *je se* (se) (D11)

S obzirom na dijalektizme u govoru djece, odgajatelj treba da sastavi tzv. diferencijalnu gramatiku, koja predstavlja popis dijalekatskih oblika koji se javljaju u govornom području u kojem djeca žive, i da osmišljava načine na koje će utjecati na njihovo potiskivanje i usvajanje standardnih oblika.

Općenito kad se radi o greškama u govoru djece, odgajatelj treba da ispituje ukupni jezički status djece (ispitivanje artikulacije i diskriminacije glasova, ispitivanje rječnika i rečenice) (Matić, 1968, str. 257–282) i na taj način uočava vrste i oblike grešaka koje se javljaju kod svakog djeteta (greške u artikulaciji glasova, greške u gramatičkoj strukturi i greške dijalekatske prirode). Na osnovu rezultata ispitivanja oblikovat će pregled jezičkog statusa uzrasne grupe s kojom radi kako bi na vrijeme mogao planirati rad na podsticanju pravilnog govornog razvoja djece na početku naredne vrtičke godine.

ZAKLJUČCI

Na osnovu istraživanja u okviru ovog rada može se zaključiti da se u govoru djece pred polazak u školu javljaju greške koje možemo klasificirati u tri kategorije: 1. greške u artikulaciji glasova (tzv. dislalijske), 2. greške u gramatičkoj strukturi i 3. dijalektizmi (greške usljed lošeg govornog uzora).

Od ukupnog broja djece u uzorku (60), kod 10 djece (6%) nema grešaka u artikulaciji glasova, dok su kod 50 djece (83,33%) prisutne greške artikulaciji. Kao i prema većini ranijih istraživanja, najzastupljeniji je sigmatizam, zatim dolazi lambdacizam pa rotacizam, a u najmanjem obimu prisutan je kapacizam, gamacizam, tetacizam i deltacizam. Naime, sva djeca kod koje je zastupljena neka vrsta grešaka imaju sigmatizam (50 djece) – od toga 30 djece ima samo sigmatizam, dok 20 djece ima sigmatizam u kombinaciji sa nekom drugom vrstom greške.

Najčešći oblik grešaka u artikulaciji je distorzija, zatim supstitucija, pa omisija. Kod jednog djeteta zabilježena je adicija.

Na osnovu govornih normi i rezultata istraživanja artikulacije glasova može se zaključivati kod koje je djece u uzorku zastupljen govorni poremećaj. Prema Salihović i Junuzović-Žunić (2009, str. 20–21), djeca do punih pet godina treba da ovladaju ispravnom artikulacijom svih glasova osim afrikata *ć, đ, č, dž*; frikativa *š, ž* i laterala *lj*. Budući da su u istraživačkom uzorku sva djeca starija od pet godina, znači da se greške u artikulaciji svih ostalih glasova smatraju govornim poremećajem i zahtijevaju tretman stručnjaka.

S obzirom na greške u artikulaciji glasova, uloga odgajatelja je da prati i ispituje artikulaciju glasova svakog djeteta, te uočava i bilježi greške, zaključuje da li je prošlo vrijeme tolerancije za pogrešan izgovor određenog glasa i shodno tome poduzima odgovarajuće korake – osmišljava vježbe za podsticanje pravilnog izgovora, razmjenjuje mišljenje i savjetuje se sa stručnjacima za govorne poremećaje (logopedima).

S obzirom na greške u gramatičkoj strukturi, odgajatelj treba da bilježi nepravilne oblike, kako bi ih kasnije mogao analizirati i izvoditi potrebne zaključke, a u konkretnoj situaciji kada dijete pogriješi, odgajatelj ne treba djetetu posebno skretati pažnju na učinjenu grešku, već je dovoljno da pruži dobar govorni model, tako što će izgovoriti ispravan oblik, npr. polahko i razgovijetno ponoviti će riječ ili rečenicu koju je dijete izgovorilo, odnosno oblikovati će novu rečenicu u kojoj će upotrijebiti gramatički ispravan oblik.

Naime, nije dobro da odgajatelj posebno ističe greške u govoru, jer na taj način dijete vezuje za grešku, razvija osjećaj da nešto nije u redu s djetetovim govorom i dalje utječe na razvijanje stida, povlačenje djeteta i izbjegavanje govora – što sveukupno negativno djeluje na pravilan govorni razvoj.

S obzirom na dijalektizme u govoru djece, odgajatelj treba da sastavi tzv. diferencijalnu gramtiku, koja predstavlja popis dijalekatskih oblika koji se javljaju u govornom području u kojem djeca žive, i da osmišljava načine na koje će utjecati na njihovo potiskivanje i usvajanje standardnih oblika.

Općenito kad se radi o greškama u govoru djece, odgajatelj treba da ispituje ukupni jezički status djece (ispitivanje artikulacije i diskriminacije glasova, ispitivanje rječnika i rečenice) i na taj

način uočava vrste i oblike grešaka koje se javljaju kod svakog djeteta (greške u artikulaciji glasova, greške u gramatičkoj strukturi i greške dijalekatske prirode). Na osnovu rezultata ispitivanja oblikovat će pregled jezičkog statusa uzrasne grupe s kojom radi kako bi na vrijeme mogao planirati rad na podsticanju pravilnog govornog razvoja djece na početku naredne vrtičke godine.

LITERATURA

- Bugarski, R. (1996). *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Čigoja.
- Matić, R. (1986). *Metodika razvoja govora djece (do polaska u školu)*, Beograd: Nova prosveta.
- Pehlić, A. (2018). Razvojne pojave u govoru djece – greške u gramatičkoj strukturi, *Zbornik radova 7. međunarodnog naučno-stručnog skupa "Obrazovanje, jezik, kultura: tendencije i izazovi"*, str. 321–329, Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici.
- Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*, Zagreb: Ostvarenje.
- Salihović, N., Junuzović-Žunić, L. i Ibrahimagić, A. (2006). *Poremećaji glasa, govora i jezika*, Harfo-graf: Tuzla.
- Salihović, N. i Junuzović-Žunić, L. (2009). *Procjena i dijagnosticanje artikulacijskih poremećaja*, Tuzla: PrintCom.
- Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B. i Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Zagreb: Tehnička knjiga.
- Vasić, S. (1968). *Govor vašeg deteta*, Beograd: Prosveta.
- Vasta, R., Haith, M. H. i Miller, S. (2005). *Dječja psihologija* (11. poglavlje – Razvoj govora, str. 402–442), Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vuletić, D. (1987). *Govorni poremećaji*, Školska knjiga: Zagreb.

ERRORS IN THE SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN- THE ROLE OF AN EDUCATOR

Aida Teljigovic, MA

Amina Pehlić, PhD

Abstract

The aim of this paper was to investigate the types of errors occurring in the speech of children before starting school, and in that regard to highlight the educators' role in stimulating the proper speech development of children in a preschool institution.

The study included sixty children from the older kindergarten group at the Public Institution Preschool Education. A theoretical analysis method and a participatory observation method were used, while testing and interviewing were used as the techniques.

According to the research results errors in the speech of preschool children can be classified into: 1) errors in the articulation of voices (dyslalia), 2) errors in the grammatical structure of language, and 3) errors of a dialectical nature.

The conclusion emphasizes the role of an educator who should monitor and examine each child's speech, make a review of the language status of the kindergarten group he / she leads, based on which the work at the beginning of the next kindergarten year should be planned.

Keywords: speech errors, voice articulation, speech development, the role of an educator

أ. عائدة تلياغيتش،

د. أمينة بھليتش، كلية التربية الإسلامية، جامعة زينيتسا

الأخطاء في كلام الأطفال في مرحلة قبل المدرسية - دور المعلم

الملخص

كان الهدف من هذا البحث هو دراسة أنواع الأخطاء التي تحدث في كلام الأطفال في مرحلة ما قبل المدرسة. وفي هذا الصدد يهدف إلى تسليط الضوء على دور المربين المعلمين في تعزيز الكلام السليم للأطفال في رياض الأطفال. وشملت الدراسة ستين طفلاً من المجموعة الأكبر سناً في المؤسسة العامة لرياض الأطفال للتعليم والتربية. تم استخدام طريقة التحليل النظري وطريقة الملاحظة التشاركية، واختبار وتقنيات المقابلة. وفقاً لنتائج البحث، يمكن تصنيف الأخطاء في كلام الأطفال في مرحلة ما قبل المدرسة إلى: أ- الأخطاء في نطق الأصوات، ب- الأخطاء في البنية النحوية للغة، ج- الأخطاء ذات الطبيعة اللهجية. ويؤكد في الختام على أهمية دور المعلم، و عليه متابعة كلام كل طفل وفحصه، ودراسة الحالة اللغوية لمجموعة رياض الأطفال التي يقودها، وعلى أساسها يجب أن يخطط عمله في بداية السنة الدراسية. الكلمات الأساسية: الأخطاء في الكلام، نطق الأصوات، تنمية مهارة الكلام، دور المعلم